

K současnému modelu zhodnocování volného času dětí a mládeže v České republice – cesta za pedagogikou volného času

Břetislav Hofbauer

Desetiletí, které uplynulo od počátku zásadní přeměny naší společnosti, umožňuje a vyžaduje ohlédnout se také za východisky i následným vývojem výchovného zhodnocování volného času dětí a mládeže. Také v této oblasti se odehrály změny s výraznými důsledky pro život a výchovu mladé generace.

V celospolečenském rozměru i vzhledem k mladé generaci vzrostl rozsah a význam volného času; v nabídce aktivit a sdružování se nebyvale rozšířily možnosti volby jednotlivců uplatňující se vzhledem k různým vztažným skupinám (věkovým – podle pohlaví – sociálním – zájmovým); podstatně vzrostly mezinárodní kontakty mladých lidí a pro dospělé pracovníky také možnost poznávat a v našich podmínkách uplatnit zkušenosti zemí a regionů našeho kontinentu; současně však narůstaly životní a výchovné problémy a rizika volného času dětí a mládeže.

Součástí těchto procesů se staly také zobecnění zkušeností a teoretická reflexe dosaženého poznání spojené s jeho pojmoslovným vyjádřením. V naší pedagogické teorii a praxi tak krystalizuje model, jehož některé rysy se začaly patrněji projevat, další se však teprve utvářejí. Za základní osu vývoje lze pokládat koncipování a utváření pedagogiky volného času jako specifické pedagogické disciplíny.

1) **Východiska počátku 90. let, výsledek vývoje několika předcházejících desetiletí se vyznačují těmito rysy:**

- **Doznívá pojetí, kdy se prosadilo pojetí „mimotřídní“ a „mimoškolní výchovy“**, vycházející z institucionálního přístupu a vymezení per negationem (**mimo-třídní, mimo-školní**). Oslabila frekvence především první oblasti (mimotřídní výchova – zařízení).

Relativně častěji se nadále zachovala koncepce mimoškolní výchovy (mimoškolní aktivita – práce – činnost – výchova – mimoškolní zařízení).

- **Oproti tomu výrazně se zvýšila frekvence „výchovy mimo vyučování“**, rozvíjená již od 60. let. Je charakterizována jako „veškerá výchovná činnost s dětmi a mládeží prováděná mimo povinné vyučování“ (Pedagogický slovník, 1967, s. 388; Sedlář, 1968); souborným pojetím

syntetizuje obě předchozí dílčí oblasti. Její koncepce se dnes vymezuje těmito rysy: probíhá mimo povinné vyučování a mimo bezprostřední vliv rodiny; je zajišťována institucionálně; uskutečňuje se převážně ve volném čase (Pávková a kol., 1999, s. 39). Není již jako její obě původní části – odvozována od instituce, nýbrž od pedagogické činnosti (*mimo-vyučovací*). Odráží snahu odstraňovat tříštění výchovného působení ve volném čase a koncipovat je naopak společně, na základě shodných principů, východisek i výchovné praxe.

- Souběžně – od druhé poloviny 60. let – začíná však u nás pronikat poznání, že se významnou oblastí života a výchovy dospělých, mládeže a dětí stává volný čas a objevují se první úvahy o možnosti jako novou disciplínu konstituovat pedagogiku volného času. Přispěly k nim především objektivní společenské procesy: zkracování pracovní doby dospělých a zavedení pětidenního pracovního týdne; rozšiřování školní docházky rostoucího počtu mladých lidí na další roky; obnova sociologie a sociologických empirických šetření v naší zemi jako odraz potřeby začít nezkresleně poznávat společenskou realitu; teoretická reflexe stavu, problémů i perspektiv samotného volného času a jeho aplikace vzhledem k mladé generaci (např. A. Červinka a kol., *Práce a volný čas*. NPL Praha 1966, zvl. kapitola *Mládež a volný čas*, str. 146 násl.; R. Selucký, *Člověk a jeho volný čas*. Čs. spisovatel. Praha 1966).

Objevení, docenění volného času a jeho začleňování do pedagogických úvah a praxe bylo oproti dosavadní praxi hlubší a důslednější a šlo k podstatě věci. Podněty k jeho výchovnému zhodnocení a ke konstituování pedagogiky volného času se objevovaly především v sociologii, zatímco do pedagogického myšlení a praxe pronikaly pozvolna a opožděně. Pedagogický slovník představující tehdejší stav naší pedagogické vědy heslo „volný čas“ a tím méně „pedagogika volného času“ nezmiňuje vůbec,¹ Úvahu o pedagogice volného času přinesla B. Filipcová v souvislosti s výchovou dospělých v západní společnosti a sociologii. Po odkazu na M. Horkheimer a Th. Adorna uvádí názor A. F. Zoily z r. 1964 (1966, s. 40) „o nezbytnosti vytvoření skutečné pedagogiky volného času“.

Její uplatnění přijímá, nikoliv však jako obranu proti negativním vlivům, ani jako nástroj osvětové práce.

Švigová (1967, s. 71) pokládá vytvoření pedagogiky volného času za jednu z hlavních cest účelného využívání volného času a zlepšování kvality života. Tato disciplína není všelékem, může však významně působit vedle dalších možností: empirického zkoumání volného času; vytváření

¹SPN Praha, r. 1965 a 1967; ve výčtu pedagogických disciplín uvádí z daného oboru pouze „mimoškolní výchovu“ v hesle *Pedagogika československá a samostatně, podrobně heslo „Výchova mimo vyučování“*.

podmínek pro jeho účelné využívání; rozvoj materiální a vědecké základny společnosti ve prospěch jejího bohatšího a kulturnějšího života; nedirektivní působení. Měla by „vytvářet vhodné modely volného času pro různé sociální skupiny a zabývat se procesem volby.“

Do pedagogické literatury se volný čas jako oblast života, problém výchovného působení a jako pojem začal pronikat koncem 60. let průběžně a pozvolna. Byl vnímán pouze jako fakt, aniž byl podroben hlubšímu rozboru funkcí, cílů, obsahu či metod působení; jeho uplatnění zůstalo na úrovni praktické činnosti (v např. Hofbauer, B. Péče o volný čas mládeže v hlavním městě Švédska – Stockholmu. ÚDDMJF Praha, 1968 nebo rozborové a koncepční materiály téhož autora z let 1968–1969 týkající se domů dětí a mládež v naší zemi). Ojedinelým pokusem o jeho uvedení do pedagogické problematiky byla Meisnerova stať (1968).

- **V 70. letech se také v této oblasti – podobně jako v celé společnosti – mocensky prosazovaly monopolizující tendence** a obnovovaly dřívější unifikující přístupy (zvláště pak pojetí výchovy mimořádné). Omezovaly možnost uplatňovat alternativní přístupy v době, kdy se volný čas také u nás rostoucí měrou uplatňoval jako stále významnější společenský a výchovný fenomén a sféra svobodného rozhodování (Lokajíčková, 1967, 1974).

Přesto však jako základní tendence tohoto období převládlo pojetí výchovy mimo vyučování, které propracovával Bláha (1980, s. 13). Přitom se kriticky zamýšlel i nad zužujícími přístupy a právem požadoval řešit vztah výchovy mimo vyučování „k problematice volného času jako soudobého masové jevu“.

Uplatňoval pojetí komplexnější, respektující rostoucí význam volného času jako nedílné součásti života dnešního člověka. Jeho postavení ve volném čase pojímal nikoliv pouze z hlediska objektu, nýbrž také jako subjektu výchovného působení, sebevýchovy a společenské aktivity. Takový přístup chápal volný čas jako časový prostor nabízející výchovnému působení nové možnosti.

2) Od počátku 90. let bylo pojetí volného času a jeho výchovného zhodnocení zásadně podmíněno vývojem celé společnosti, mladé generace a přístupů k jejich výchově. Tyto skutečnosti umožnily přistupovat alternativně k řešení jednotlivých oblastí pedagogiky a na základě prohlubujících se znalostí o vývoji a aktuální situaci v dalších evropských zemích. Tato dekáda se stala prvním obdobím, kdy se v našich podmínkách pedagogika volného času začala reálně konstituovat jako samostatná vědní disciplína. Souběžně s tím se uplatňovaly a z části dále uplat-

ňují i dosavadní přístupy (výchova mimoškolní – výchova mimo vyučování) v těchto základních oblastech a směrech:

a) Od počátku období se obě koncepce průběžně mísily: v kolektivní práci K problematice . . . , (1991) a jedné z jejich statí (Staňková, 1991), v práci Žákové (1990). Podobně tomu bylo na semináři K problematice koncepce výchovy mimo vyučování (ÚDDM ČR, leden 1991).

Různé příspěvky na něm přednesené akceptovaly jako východisko výchovu mimo vyučování nebo výchovu ve volném čase a zřetel s tím související (co je to volný čas – zařízení volného času – participace dětí, mládeže a dospělých na jeho aktivitách – zmínky o pedagogice volného času). Docenění volného času neoslabila ani ojedinelá, blíže nespecifikovaná zmínka o „tzv. volném čase“. Podobný koncepční i terminologický paralelismus se projevil také na semináři tehdejšího ÚDVÚ v r. 1991 (mimoškolní výchova – výchova mimo vyučování – volný čas – výchova ve volném čase).

Vznikající model vycházející z oblasti volného času začal převažovat v legislativní, exekutivní i publikační praxi. K tomu přispělo rozšíření funkcí a pojmenování příslušného ministerstva (o mládež a tělovýchovu); zřízení jeho Institutu dětí a mládeže z velké míry pro řešení otázek jejich života a výchovy ve volném čase. Vyšla vyhláška o střediscích pro volný čas dětí a mládeže (31. 12. 1992) nahrazující předlistopadovou směrnicí. Tato koncepce natrvalo převládla a z ní vycházejí i pozdější publikace MŠMT a IDM vydané koncem dekády.²

b) Podobně byla orientována periodika specializovaná na život a výchovu dětí a mládeže ve volném čase; část z nich však ke škodě věci v druhé polovině 90. let zanikla. Trvale v této oblasti působí Vychovatel (od r. 1957 dosud; v období r. 1990 – červen 1992 a září 1996 – červen 1997 jako měsíčník; mezi říjnem 1993 a červnem 1996 a říjnem 1997 dosud jako dvouměsíčník; je vydáván v Bratislavě s výraznou účastí českých autorů pedagogické praxe a teorie).

Sem patřil rovněž měsíčník Za školou (IDM Praha, 1990–1995), věnující se aktivitám volného času, byť v podtitulu s označením pro výchovu mimo vyučování; čtvrtletní buletin Mládež–společnost–stát /IDM 1991–1996, pak DDM hlavního města Prahy do června 1997); Informační listy (IDM Praha, od ledna 1998 dosud vycházející několikrát ročně). Dané oblasti věnuje pozornost také Pedagogická orientace, odborný čtvrtletník a zpravodaj České pedagogické společnosti, zveřejňující jednak původní stati, jednak doku-

²Několik pohledů na mládež v České republice. MŠMT – IDM Praha 1996 (kap. Mládež a volný čas, str. 18 a násl.); Střediska pro volný čas dětí a mládeže. Souhrn metodických textů. MŠMT Praha 1998 (zejména přehled vyhlášek a dalších norem, s. 90 násl.); Státní politika vzhledem k mladé generaci v České republice. Praha 1999 (kap. 3.6. Mládež a volný čas, s. 16 a Trávení volného času, s. 46 násl.)

menty mezinárodního společenství k otázkám života, výchovy a společenského postavení dětí a mladých lidí i jejich volného času.

Ve všech těchto periodikách se uplatnila, případně uplatňuje koncepce docenující volný čas a jeho výchovné možnosti. Vychází z poznání vývoje a potřeb společnosti, podílu i způsobů volnočasové výchovy její mladé generace. Přesto však dvě z nich v průběhu let paradoxně zanikla (Za školou a Mládež – společnost a stát), čímž se publikační možnosti značně oslabily.

c) Nedílnou součástí poznávacího procesu se stala empirická šetření zaměřená na volný čas dětí a mládeže, jejich výchovy v tomto čase a na další otázky s tím bezprostředně i nepřímo související. Z velké části byla a jsou realizována Institutem dětí a mládeže jako institucí k tomu určenou a vybavenou a týkala se zejména následujících tématických okruhů:

Objektivní situace mladých lidí a jejich postavení ve společnosti (mladé rodiny – mezilidské vztahy – životní styl – životní prostředí); jejich hodnotové orientace; negativních jevů (tělesné tresty – závislosti – šikana – násilí). Jejich podstatnou součástí se staly výzkumy volného času: volnočasové chování a výchova dětí a mládeže v této oblasti, jejich přání, zájmy, obsahové preference a míra jejich realizace, různé sféry volného času (sdružování dětí a mládeže – zařízení jejich volného času – volný čas rodin s dětmi – volný čas městské mládeže – tělovýchovné aktivity – participace na něm a další otázky).

Těžiště jejich prezentace spočívalo na IDM, který jejich výsledky zveřejňoval ve výše zmíněných periodikách (zčásti jako práce externích spolupracovníků) nebo separátně.³

d) Významným přínosem k pedagogickému zhodnocování volného času a ke konstituování pedagogiky volného času se staly publikace pedagogické fakulty Masarykovy university v Brně. Zde vycházela a vycházejí vysokoškolská skripta a další samostatné práce věnované takovým otázkám jako:

Předmětu a pojetí pedagogiky volného času; její historii, funkcím a vnitřnímu členění; obsahu a metodám práce; postavení mezi dalšími pedagogickými vědami s blízkým vztahem k volnému času (pedagogika zážitku – muzeopedagogika – community education jako výchovy pro obec, v obci a prostřednictvím obce); jejímu vztahu k dalším vědním oborům (například k sociální pedagogice) – k uplatnění ve společenské praxi.

V neúplném přehledu to jsou zejména tyto práce: Vážanský a Smékal (1995), obsahující také přehled domácí i zahraniční literatury do poloviny

³Z posledních šetření jmenujme: Participace mládeže a společnost (prosinec 1998); Participace mládeže z pohledu pracovníků státní správy a pracovníků mezi dětmi a mládeží (prosinec 1999); svodku provedených výzkumů k vybraným aspektům problémů připravil Jíra (1997).

90. let včetně předchozích prací prvního z autorů; Vl. Spousta a další, Teoretické základy výchovy ve volném čase (1994), Kapitoly z pedagogiky volného času (1998) a Metody a formy výchovy ve volném čase (1998) téhož autora; M. Prádka, D. Knotová, J. Faltýsková, Kapitoly ze sociální pedagogiky (1998, str. 33 násl.).

Svým obsahem sem zčásti patří také práce V. Jůvy ml. o muzeopedagogice; problematikou volného času se zabývá rovněž disertační práce A. Bůžka Podíl volnočasových aktivit na profesním zaměření a přípravě studentů učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů (PF University Palackého, Olomouc, 1998, rkps.).

e) Přínosem k utváření pedagogiky volného času v 90. letech patří také úsilí o to vymezit oblast jejího působení. Jedno vymezení uvádí: „Pedagogika volného času jako disciplína o volném čase, pro volný čas a ve volném čase, shromažďuje poznatky, informace, dovednosti a praktické zkušenosti, hledá cesty a přístupy pro zajištění optimální přípravy ke smysluplnému trávení volného času a zabývá se konkrétním pěstováním změněné kvality života.“ (Vážanský a Smékal, 1995, s. 68)

Také naše současné encyklopedie potvrzují, že se volný čas a pedagogika volného času jako předmět vážného zájmu i problém teorie a praxe prosazují stále patrněji. Velký sociologický slovník (1996) uvádí samostatná hesla „čas volný“, „sociologie volného času“ jako jednu ze sociologických disciplín a v hesle „Pedagogika“ také pedagogiku volného času.

Pedagogický slovník (1995) ve zvláštním hesle prezentuje pedagogiku volného času jako samostatnou pedagogickou disciplínu, „zaměřenou na výchovné a vzdělávací prostředky, napomáhající autonomnímu a smysluplnému využívání volného času dětí, dospívajících i dospělých“. K tomuto heslu se váže rovněž v samostatných heslech vymezený pojem volný čas, výchova pro volný čas, animace i oblasti spjaté s dřívější terminologií (činnost mimo vyučování, mimoškolní výchova a vzdělávání, mimotřídní činnost). Přes to však přetrvává potřeba dalšího zpřesňování pojetí i terminologie (např. nerozlišování mezi dobou, činností a výchovou mimo vyučování – zařazení cesty do školy a zpět do volného času apod.).

f) Volný čas dětí a mládeže a jeho výchovné zhodnocení se postupně, avšak v rostoucí frekvenci a významu stává rovněž jedním z klíčových témat setkání pracovníků pedagogické teorie a praxe. Umožňuje zobecňovat zkušenosti, otevírat nové možnosti pro uplatnění teoretických poznatků a zobecnění praktických zkušeností ve výchově a společenské praxi. V posledních letech to byla například tato témata: Rómové a volný čas (Sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně, vyšlo v Ústí n. L. 1997); 7. konference ČPdS o Sociálně edukativních problémech mládeže a dospě-

lých v reflexi pedagogické teorie a praxe (ČPdS, Brno 1999); konference Pedagogické společnosti o Úmluvě OSN o právech dítěte (Brno, září 1999).

Součástí dialogu teorie a praxe, porovnání záměrů a potřeb na jedné a reálného stavu na druhé straně se stalo například i setkání pracovníků praxe „Nabídka aktivit volného času dětí a mládeže“ svolané okresním úřadem Olomouc (listopad 1996); národní a mezinárodní semináře pořádané MŠMT a jeho IDM (zatím poslední z nich o Úmluvě o právech dítěte, květen 2000); sedm národních seminářů připravených českou sekcí DCI, v některých případech spolu s Aliancí nevládních organizací (s tématy rozvoje a ochrany dítěte – jeho participace na životě společnosti – o přípravě zpráv hodnotících o realizaci Úmluvy v České republice včetně oblasti volného času aj.)

Nesporné oživení zájmu o tuto tematiku bude zapotřebí souborně analyzovat, pro budoucnost pak vyznačit priority a oblasti zatím opomíjené různými garanty působícími dnes v této oblasti.

g) Do těchto souvislostí patří rovněž činnost Evropské asociace zařízení volného času dětí a mládeže (EAICY), založené v r. 1991 se sídlem v Praze. V současnosti působí v 16 zemích různých evropských regionů a několik let je již členem úseku nevládních organizací při Radě Evropy. Svoje působení zaměřuje na volný čas dětí a mládeže v těchto hlavních směrech:

- Pro dospělé působící mezi nimi pořádá setkání (semináře – konference – kolokvia – ateliéry – kulaté stoly – burzy projektů) na různá volnočasová témata (cesty k mezinárodnímu porozumění a mezi mladými lidmi způsoby jeho dosahování – výchova k aktivnímu občanství – zařízení volného času a letní tábory – výchova k právům člověka – participace na životě společnosti aj.) takových setkání uskutečnila v letech 1991–1999 32 ve 20 městech různých evropských zemí.
- Umožňuje každoročně prezentaci a realizaci množství nabídek na setkání, soutěže, přehlídky a další aktivity rozvíjejících občanství a zájmy dětí a mladých lidí (zvláště v oblasti umění a národních kultur – sportů – turistiky – pedagogiky zážitků – techniky a dalších oborech). Zprostředkovala tak účast, nové poznání a navázání kontaktů tisícům příslušníkům mladé generace svých členských zařízení.
- Uskutečňuje účast svých členů na kampaních Rady Evropy (např. Mládež pro Evropu – proti rasismu, xenofobii a netoleranci – proti pozemním minám – proti chudobě a sociálnímu vylučování). Seznamuje s rozhodnutími, publikacemi i výsledky výzkumných šetření Rady Evropy uskutečněnými na úseku nevládních organizací a ve sféře volného času. K tomu vydává bulletin Youth of Europe.

EAICY se plně orientuje ve prospěch práv člověka a pro realizaci Úmluvy

OSN o právech dítěte; usiluje o participaci mladých lidí na životě svého města a země; přitom plně vychází z volného času jako významné oblasti života a výchovy dětí, dospívající mládeže a mladých dospělých.

h) Pro úplnost doplňme také publikační činnost autora této stati, který od počátku 90. let zveřejňuje četné stati o otázkách volného času dětí a mládeže a jeho výchovném zhodnocování u nás i v zahraničí. Byly nebo jsou publikovány ve výše zmíněných periodikách (Za školou, Mládež – společnost – stát, Vychovávateľ) i v některých dalších (měsíčník Moderní obec – slovenská Pedagogická revue aj.) nebo ve sbornících z národních a mezinárodních seminářů a konferencí.

Některé studie byly vydány samostatně: Zařízení volného času dětí a mládeže (IDM Praha, 1992); Společenské a výchovné poslání středisek volného času dětí a mládeže v současných souvislostech (Zvláštní příloha Za školou, r. 1993, č. 5); Obce, města a jejich nejmladší občané (Nadace dětem, Praha, 1996); Programy měst a obcí pro mladou generaci (Příloha Moderní obec r. 1998, č. 5); podíl na publikaci Pedagogika volného času (Portál, Praha, 1999); Participace dětí a mládeže na životě obce. Přání nebo potřeba a reálná možnost? (rukopis).

Autor ve všech případech vychází z volného času jako jedné z klíčových oblastí života a výchovy dětí a mladých lidí; z potřeby a možnosti tuto oblast výchovně zhodnocovat, aniž budou oslabovány nebo narušovány její principy, jako je například volitelnost účasti a dobrovolnost participace na jejich aktivitách.

i) Zatímním vyústěním dosavadních desetiletých snah o konstituování nové disciplíny je publikace „Pedagogika volného času. Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času“ (1999)⁴. Východiskem autorů se stal volný čas, souběžně s tím však rovněž výchova mimo vyučování, zatímco koncepce a pojem „mimoškolní“ byla opuštěna a výchova mimoškolní se objevuje pouze v podtitulku.

Výrazně převažující zřetel k volnému času lze pokládat za logický důsledek vývoje výchovné praxe a její teoretické reflexe v prvním desetiletí zásadní přeměny naší společnosti. Poznávací proces není však zdaleka dovršen, ba je spíše na počátku. Pro příští období přetrvávají takové úkoly jako:

Pedagogiku volného času definovat z hlediska současnosti přesněji; charakterizovat její předchůdce a ideové zdroje; podrobněji analyzovat dosavadní vývoj u nás i v zahraničí; vymezit současné funkce, vnitřní strukturu i vazby k dalším, pedagogickým i nepedagogickým oborům; její uplatnění ve výchově různých vztahných skupin dětí, mládeže i dospělých v průběhu ce-

⁴Publikace obsahuje také obsažnou, teoretickou i praktickou, domácí i zahraniční bibliografii.

lého jejich života; hledat cesty, jak získané poznatky účinně využívat v praxi různých volnočasových subjektů; jak pro to vytvářet nezbytné organizační, personální a materiální podmínky.

K uplatnění tak dojde historický, komparativní a prognostický zřetel i analýza současného empirického materiálu. Umožní zhodnocovat výchovnou a sebevýchovnou praxi dětí, mládeže i dospělých; a v neposlední řadě propracovat také její modely v různých regionech našeho kontinentu. Ty pomohou vymezit rozdílné i společné rysy, umožní naše poučené vřazování do široké evropské zkušenosti a současně její obohacení o zkušenost naši.

3) Předchozí pokusy o pedagogické zhodnocování volného času dětí a mládeže se v průběhu 90. let promítaly do pedagogické praxe. Vyústěním tohoto úsilí a současně východiskem pro další období se koncem dekády stalo vládní usnesení Koncepce státní podpory ve vztahu k mladé generaci v České republice do r. 2002 (leden 1999), kde se projevily v pojetí i terminologii.

Usnesení v některých případech vychází z tradiční koncepce a označení „mimoškolní výchova“ a „výchova mimo vyučování“, v základním vymezení však z volného času: „volnočasové aktivity rozvíjené vzhledem k rizikovým skupinám dětí a mládeže“; „střediska volného času“; „péče o volný čas učňovské mládeže“. Základní úkol pak vymezuje takto: „Zpracovat koncepci působení státu, regionů a obcí v oblasti volného času mládeže a vytvořit vhodná legislativní a přímé i nepřímé ekonomické nástroje. Vytvořit koncepci výchovy pedagogů volného času včetně vytvoření systému jejich přípravy, ověřování vědomostí a dovedností a udělování osvědčení opravňujícího k této činnosti.“

Mezi podstatné přínosy posledních let na přední místo patří zahájení dialogu mezi teorií a praxí. Jejich interakce a vzájemná podpora může i napříště využít východisek utvořených dosavadním vývojem. Jsou to především:

- růst rozsahu, obsahové a metodické diferenciaci volného času, který v individuální i celospolečenské dimenzi nabývá na významu;
- růst významu historické, teoretické reflexe, srovnávacího přístupu i poznávání empirie reálných i potenciálních účastníků, organizátorů aktivit i činitelů vytvářejících pro ně podmínky;
- soustavné odkrývání možností volného času v různých fázích lidského života od dětství po věk seniora; komplexní přístup v tomto směru si vyžádá pozornost zvláště vzhledem k věku dítěte a mladého člověka, kde se kladou základy pro jejich celoživotní rozvoj;
- plné, ucelené koncepční docenění volného času, netříštěného podle institucionálního hlediska a neomezovaného pouze na „výchovu mimo vyučování“; východiskem může být jeho pojetí jako svébytné součásti lid-

ského života, kde výchovné aktivity budou jeho významnou (avšak právě „jen“) součástí;

- vědomí existujících rozporů a mezer mezi potřebami, předpoklady a možnostmi na jedné a reálným stavem na druhé straně; existující deficity lze řešit pouze cílevědomou, komplexně pojatou politikou státu, nestátních činitelů, celé společnosti v této oblasti zvláště vzhledem k dětem a mladým lidem;
- dosažené poznání směřuje k praxi, k odstraňování současných nedostatků a ke zlepšování dnešního stavu; a právě v tomto směru by pedagogika volného času mohla a měla sehrát významnou, efektivní roli.

Literatura

BLÁHA, V. *Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování*. Praha: SPN, 1980.

JÍRA, O. *Děti, mládež a volný čas*. IDM, 1997.

K problematice koncepce výchovy mimo vyučování. Brno: DDM, 1991.

LOKAJÍČKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Praha: SPN 1967;

LOKAJÍČKOVÁ, J. *Pedagogické problémy volného času*. Hradec Králové: PF, 1974.

MEISNER, J. Antropologická funkce volného času mládeže. *Pedagogika*, 1968, č. 6.

Pedagogický slovník. II. díl, Praha: SPN, 1967.

PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., HRDLÍČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 1999,

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník* Praha: Portál, 1995.

SEDLÁŘ, R. *Výchova mimo vyučování, její tradice a principy*. Praha: SPN 1968.

STAŇKOVÁ, V. Co je volný čas? In *K problematice koncepce výchovy mimo vyučování*. Brno: DDM, 1991.

ŠVIGOVÁ, M. Volný čas a my. *Svobodné slovo*. Praha, 1967, str. 71.

VÁŽANSKÝ, M., SMÉKAL, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995.

ZOILA, A. F. *Člověk, práce, volný čas*. Praha: Svoboda, 1966.

ŽÁKOVÁ, M. *Řešení otázek volného času v zahraničí*. Praha: VÚP, 1990.

HOFBAUER, B. K současnému modelu zhodnocování volného času dětí a mládeže v České republice – cesta za pedagogikou volného času. *Pedagogická orientace* 2000, č. 3, s. 25–34. ISSN 1211-4669.

Adresa autora: PhDr. Břetislav Hofbauer, CSc., EAICY, Karlínské nám. 7, 186 00 Praha 8